

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора, Колодія Анатолія Миколайовича на дисертаційне дослідження Берестової Ірини Єріївни на тему:

«Захист публічних інтересів учасників цивільних відносин: взаємозв'язок цивільного судочинства і конституційного провадження», подане на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальностями 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право та 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес, сімейне право; міжнародне приватне право

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлюється тим, що у сучасному світі процеси глобалізації диктують необхідність зміни традиційних підходів до правового регулювання суспільних відносин. Одночасно із цим відбувається активне зближення різних правових систем, систем права та законодавства, домінуючими стають такі загальноправові засади як інтеграція права, визнання верховенства права й пріоритет прав та свобод людини.

До того ж, у зв'язку із конституційною реформою у сфері правосуддя, в нашій державі, об'єктивно посилився суспільний запит на реалізацію вимог Конституції України у всіх сферах суспільного життя, перш за все у законотворчості, публічному управлінні та у сфері правосуддя. Провідну роль у процесах конституціоналізації української правової системи у практичному вимірі мають відігравати національні суди, адже саме вони здатні забезпечувати режим конституційності та законності в правозастосовній практиці.

Останні реформи у сфері правосуддя змінили роль Конституційного Суду України в механізмі захисту прав та свобод людини і громадянина. Так, наразі на конституційному рівні закріплено право кожного звернутися до Конституційного Суду України із індивідуальною конституційною скаргою після вичерпання всіх інших національних засобів юридичного захисту у порядку, визначеному законом (частина 4 ст. 55 та ст. 151¹ Конституції України). Отже, сьогодні спеціалізований конституційний контроль є

Вх. №		3542	
" 10 "		09 2019 р.	
кількість аркушів:		11	
осн. док.		додаток	

універсальним засобом вирішення суперечностей і конфліктів конституційного рівня, оскільки здійснюється органом, наділеним державно-владними повноваженнями, що має право приймати загальнообов'язкові рішення.

Розглядаючи роль Конституційного Суду України в ідеальній моделі державності, слід зазначити, що він має бути не тільки охоронцем, а й генератором конституційних ідей в суспільстві. Його рішення покликані розкрити букву і дух конституційного тексту, формувати механізми реалізації конституційних приписів у галузевому законодавстві. Звичайно, що і перед системою судоустрою України постає аналогічне завдання – забезпечити конституційність здійснюваного судами правосуддя, разом з тим, таке завдання вирішується по-іншому: у своїй діяльності ці суди зобов'язані застосовувати лише той закон, який відповідає конституційним вимогам і цінностям, тобто є конституційним.

Утім, перші результати проведеної судової реформи характеризуються певною неоднозначністю як в частині закріплення правових й процесуальних механізмів захисту цивільних прав та інтересів, в тому числі публічних інтересів учасників цивільних відносин, так і запровадження механізмів практичного застосування принципу верховенства права і порядку визнання законів неконституційними за наявності ініціативи учасників цивільних відносин.

Враховуючи вищезазначене, актуальність дисертації, підготовленої Берестовою І.Е., зумовлюється багатьма чинниками, зокрема:

- 1) відсутністю у національній доктрині комплексного теоретичного уявлення про засади і форми взаємозв'язків між судовими процесами, зокрема, цивільним судочинством та конституційною юстицією;
- 2) відсутністю єдиного системного уявлення про природу публічних інтересів учасників цивільних відносин та специфіки їх захисту в порядку цивільного судочинства та конституційного провадження;

3) наявністю теоретичних проблем стосовно порядку і форм захисту публічних інтересів в цивільному судочинстві та впливом публічних інтересів на відкриття і порядок розгляду конституційних проваджень, захист їх у конституційному провадженні.

З урахуванням наведених чинників, тема дисертаційного дослідження є актуальною, перш за все враховуючи міжгалузевий характер дослідження вказаної наукової проблеми. Також тема характеризується суттєвим практичним значенням та необхідністю опанування концептуальних проблем, що пов'язані з питаннями ефективного захисту публічних інтересів у цивільному та конституційному процесах.

Особлива цінність наукового дослідження Берестової І.Е. полягає у міжгалузевому підході до дослідження заявленої наукової проблеми. Автор здійснила одночасний ретельний аналіз українського цивільного та конституційного права та законодавства, надбань єдиного органу конституційної юрисдикції. Крім того детально досліджено судову практику, міжнародні стандарти у сфері судочинства, рішення та висновки Конституційного Суду України, рішення Європейського суду з прав людини. Сформовані висновки істотно розширили предмет науки цивільного та конституційного права, тим самим збагачуючи їх новими знаннями.

Аналізуючи дисертацію як працю, підготовлену за двома науковими спеціальностями, слід констатувати, що досить обґрунтованою і логічною виглядає сама структура дисертації Берестової І.Е. Адже, автор послідовно рухається від дослідження двох відкритих систем цивільного судочинства та конституційного провадження в контексті доктрини судового права і обґрунтовано доводить самостійне місце Конституційного Суду України в системі юрисдикційних органів та бездоганно виокремлює взаємозв'язки між конституційним провадженням та цивільним судочинством.

Крім того, належна теоретична увага Берестовою І.Е. приділяється розкриттю правової природи публічного інтересу з позиції системного підходу, дослідженню публічних інтересів в механізмі конституційно-

правового регулювання та в цивільному судочинстві. Автор глибоко розкриває особливості прояву публічних інтересів учасників цивільних відносин в цивільному судочинстві як специфічну ознаку процесу та як самостійний об'єкт судового захисту. Далі Берестова І.Е. рухається до розкриття процесуальних особливостей цивільного захисту публічних інтересів та специфіки конституційного контролю у зв'язку зі зверненням учасників цивільного процесу під час захисту публічних інтересів.

Таким чином, дисертант майстерно поєднала дослідження публічних інтересів учасників цивільних відносин, проблем цивільного судочинства та конституційного провадження, що дозволило їй сформулювати авторську теоретичну модель міжгалузевого порядку прояву й захисту публічних інтересів учасників цивільних відносин у контексті взаємозв'язку цивільного судочинства та конституційного провадження та розробити пропозиції теоретичного та практичного характеру щодо вдосконалення чинного законодавства України і судової практики у правовідносинах комплексного міжгалузевого захисту публічних інтересів учасників цивільних відносин.

Дослідження Берестової І.Е. належним чином пов'язане із науковими темами, програмами, планами державного рівня, державними та галузевими програмами. Дисертацію виконано відповідно до «Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки», затвердженої Указом Президента України № 276/2015 від 20 травня 2015 р., а також до плану науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України «Наукові підходи до удосконалення цивільного та господарського судочинства в світлі судової реформи» (державний реєстраційний № 0116U000159) (с. 35 дисертації).

Завдання дослідження є логічним продовженням і деталізацією загальної мети, яка на думку здобувача полягає у «... виробленні міжгалузевого уявлення й створенні цілісної теоретичної моделі комплексного захисту публічних інтересів учасників цивільних відносин у цивільному судочинстві та

конституційному провадженні, що ґрунтується на системному взаємозв'язку цих процесів із позиції доктрини судового права в умовах імплементації принципу верховенства права та його практичного застосування» (с. 35 дисертації).

Об'єктом дослідження Берестова І.Е. абсолютно слушно визначила суспільні відносини, що виникають під час захисту публічних інтересів учасників цивільних відносин у судах системи судоустрою України та Конституційному Суді України, а предметом дослідження – захист публічних інтересів учасників цивільних відносин у контексті взаємозв'язку цивільного судочинства та конституційного провадження (с. 37 дисертації).

Берестовою І.Е. для їх розкриття було обрано комплекс основних загальних й спеціальних методів наукового пізнання, зокрема: діалектичний, системний, структурно-функціональний, формально-юридичний, порівняльно-правовий, інтегративний, метод кореляції, метод комплексного аналізу, логічні методи (абстрагування, аналізу, синтезу, індукції, дедукції, декомпозиції, екстраполяції, моделювання), прогностичний та інші (с. 38 – 39 дисертації).

Наукові положення, висновки, пропозиції та рекомендації, що сформульовані в дисертації є достатньо обґрунтованими. Особливо актуальними, значущими та корисними з них, у теоретичному і практичному аспекті, є:

- висновок, що «Рішення КСУ є джерелом конституційного права, спрямованим на сферу конституційного регулювання в силу власних характеристик незалежно від предмета конституційного контролю і завжди поєднаним з Основним законом України – конституційним джерелом права» (с. 78 дисертації);

- узагальнення згідно якого «Таким чином, конституційному провадженню притаманні ознаки судового юрисдикційного процесу з істотними особливостями, однак це автоматично не підтверджує статусу КСУ як судового органу» (с. 81 дисертації);

- виокремлення основних форм взаємозв'язків цивільного судочинства та конституційного провадження, а саме: 1) ієрархічних (субординаційних); 2)

нормативно-корегувальних; 3) безпосереднього впливу одного судового процесу на інший; 4) статичних та динамічних (с. 135 – 136 дисертації);

- констатація того факту, що «... повна відповідність суспільних та державних інтересів, зважаючи на конкретні емпіричні приклади, навіть у країнах західної демократії залишається недосяжною метою, певним ідеалом, оскільки відносини «держава – суспільство» завжди містять у собі певні суперечності» (с. 154 дисертації);

- виокремлення ознак публічного інтересу як правової категорії, а саме: загальносуспільного характеру; масовості; визнання з боку держави й забезпеченість правом; можливість їх реалізації за допомогою заходів державно-владного характеру (с. 155 – 159);

- висновок, що «... категорія «публічний інтерес» охоплює державні інтереси, суспільні інтереси, інтереси невизначеного кола осіб, інтереси певних соціальних груп, і, в окремих випадках, колективні інтереси» (с. 202 дисертації);

- визначення цивільно-процесуальної форми під якою «... слід вважати встановлений нормами цивільного процесуального права порядок здійснення правосуддя у цивільних справах, якому притаманні системність і надання процесуальних гарантій учасникам цивільного процесу з метою ефективного (дієвого) захисту порушеного, оспорюваного, невизнаного чи оскаржуваного суб'єктивного цивільного права або охоронюваного законом інтересу, що набуває реалізації в цивільних процесуальних правовідносинах згідно з основними принципами цивільного процесуального права» (с. 256 – 257 дисертації);

- аналіз децентралізованої та централізованої моделі конституційного контролю (с. 346 – 353);

- дослідження самостійних форм взаємозв'язку між конституційним провадженням та цивільним судочинством (с. 375 – 388);

- пропозиції стосовно удосконалення цивільного, господарського законодавства, адміністративного судочинства (с. 405 – 412 дисертації).

Усі висновки, пропозиції та рекомендації автора ґрунтуються на аналізі вітчизняних і зарубіжних нормативних та доктринальних джерел з теорії держави і права, конституційного, цивільного, цивільного процесуального права, судоустрою, міжнародних стандартів у сфері судочинства, теорії правосуддя та судоустрою, інших правничих наук, філософії тощо. Емпірична база також характеризується переконливістю: її склали результати аналізу рішень та висновків Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини, 240 рішень Верховного Суду України та Верховного Суду, понад 400 конституційних скарг, конституційних подань та інших матеріалів конституційних проваджень (с. 5 автореферату, с. 39 дисертації).

Викладене свідчить про наявність концептуального бачення Берестовою І.Е. комплексної теоретичної проблеми міжгалузевого і міждисциплінарного значення та належний рівень обґрунтованості зроблених висновків, рекомендацій та пропозицій.

Основні положення, висновки, пропозиції та рекомендації, сформульовані у дисертації із достатньою повнотою викладені в авторефераті. Вони знайшли своє необхідне відображення у публікаціях за темою дисертації (загалом 59 публікацій), що підтверджують і демонструють актуальність обраної теми дослідження, належний ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій і пропозицій, сформульованих у дисертації (с. 32 – 37 автореферату; с. 19 – 28 дисертації).

Разом з тим у дисертаційному дослідженні є спірні і недостатньо обґрунтовані положення, які, передусім, зумовлені станом сучасної вітчизняної юридичної науки. До них можна віднести:

1. Вимагає посиленої аргументації «... висновок про те, що результати діяльності єдиного органу конституційної юрисдикції істотним чином впливає на всю правову систему, здійснюючи діяльність за принципами верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень (ч. 2 ст. 147 Основного Закону України) шляхом дотримання законодавчо передбаченої процедурної юрисдикційної діяльності

вирішення питань права, для якої характерні всі елементи, етапи, стадії та атрибути судової правозастосувальної діяльності – отже, КСУ теоретично може належати до судових органів» (с. 59, 70, 72 дисертації), особливо у частині віднесення Конституційного Суду України до судових органів.

Оскільки, по-перше, у Розділі VIII «Правосуддя» Конституції України жодного разу не згадується за Конституційний Суд України, натомість його правовий статус регламентується окремим Розділом XII Конституції України, який так і називається «Конституційний Суд України», по-друге, якщо розтлумачити частину 2 та 3 ст. 125 Конституції України у яких зазначається, що «Суд утворюється, реорганізовується і ліквідується законом, проект якого вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя» та «Верховний Суд є найвищим судом у системі судустрою України» то стає зрозумілим, що ці положення відверто суперечать порядку формування та підпорядкування Конституційного Суду України, вони не розраховані на врегулювання його конституційно-правового статусу, полярно не узгоджуються із його змістом та сутністю, а тому, знову ж таки, є усі підстави стверджувати, що Конституційний Суд України не належить до системи судустрою України.

Більше того, частина 3 ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII передбачає, що «Систему судустрою складають: 1) місцеві суди; 2) апеляційні суди; 3) Верховний Суд», тобто Конституційний Суд України до системи судустрою не належить. Можна навести ще цілий ряд аргументів на доказ того, що Конституційний Суд України не віднесений до системи судустрою України.

Втім Берестова І.Е. також визнає це на с. 66, 81 та інших дисертаційного дослідження. Зокрема, на с. 390 дисертаційного дослідження вона зазначає «Передусім ще раз варто згадати, що КСУ нині не інтегрований у систему судової влади і є самостійним органом із конституційним статусом». До того ж, треба визнати, що протягом досить довгого часу, це питання залишається традиційно дискусійним.

2. Не довершеною є думка Берестової І.Е. згідно якої «До об'єктів захисту традиційно відносять права й законні інтереси» (с. 201 дисертації). Беззаперечно, що право захищає не тільки зазначені об'єкти, але й свободи, обов'язки, безпеку, статуси різноманітних соціальних інституцій, діяльність та її форми, загалом весь спектр різноманітних суспільних, соціальних відносин.

3. Суперечить попереднім положенням дисертаційного дослідження думка Берестової І.Е. згідно якої «Викладене обумовлює необхідність надання відповіді на питання, чи вважається захист омбудсменом прав, свобод чи інтересів однієї людини проявом захисту публічного інтересу? Вважаємо, що так» (с. 237 дисертації), адже, по-перше, ознакою публічного інтересу, як правової категорії, попередньо називалась масовість, зокрема зазначалось «Публічним інтересам завдяки їх загальносуспільному характеру завжди притаманна *певна масовість*. Вони належать, нормативно закріплені чи органічно притаманні суспільству взагалі чи великим соціальним групам (наприклад, трудові колективи, споживачі в екологічних правовідносинах тощо), тобто обов'язковою є наявність значної кількості носіїв цих інтересів» (с. 156 дисертації). І, по-друге, видається вірним висновок згідно якого «... категорія «публічний інтерес» охоплює державні інтереси, суспільні інтереси, інтереси невизначеного кола осіб, інтереси певних соціальних груп, і, в окремих випадках, колективні інтереси» (с. 202 дисертації), тобто інтереси окремої людини серед публічних не зазначались.

4. Надзвичайно категорично та песимістично сприймається висновок автора згідно якого «Так, чинне нормативно-правове регулювання юрисдикційного процесу розгляду цивільних і конституційних справ про захист фундаментальних прав і свобод людини і громадянина (які за своєю природою характеризуються публічністю у зв'язку із їх основоположним значенням) ілюструє нелогічну, істотну і шкідливу процедурно-процесуальну бюрократію» (с. 402 дисертації).

Виказані побажання носять рекомендаційний характер і не впливають на загальну високу оцінку дисертації, що розглядається, як істотне досягнення в

дослідженні складної проблеми юридичної науки та практики. Ця робота є монографічною науковою працею, в якій поставлені та оригінально вирішені ряд складних теоретичних і практичних питань, що мають суттєве значення для українського конституційного та цивільного права та законодавства.

Враховуючи усе вищевикладене можна сформулювати загальний висновок сутність якого у твердженні, що представлене на захист дисертаційне дослідження Берестової Ірини Еріївни є закінченою, науково-дослідною роботою, в якій вирішена комплексна міжгалузева наукова теорія підстав і порядку захисту публічних інтересів в цивільному судочинстві та конституційному провадженні через призму взаємозв'язків цих процесів. У роботі відображені нові науково-обґрунтовані результати, які в своїй сукупності є істотними для розвитку науки конституційного та цивільного процесуального права і мають практичне значення у судовій та правозастосовній практиці.

Дисертантка володіє глибокими теоретичними знаннями, має багатий науковий і практичний досвід розгляду питань, що стали предметом її дослідження, вміє їх аналізувати і критично оцінювати. Берестова І. Е. виявила знання концептуальних положень теорії права, конституційного та цивільного права, цивільного процесу, теорії судоустрою й філософії права, а також безумовну здібність до самостійного здійснення й завершення концептуальних науково-дослідних робіт на високому науково-теоретичному і методологічному рівні, вміння вести тактовну і результативну полеміку, наполегливість у досягненні мети.

Отже, дисертація Берестової Ірини Еріївни на тему: «Захист публічних інтересів учасників цивільних відносин: взаємозв'язок цивільного судочинства і конституційного провадження», за своїм змістом, науковими результатами, новизною та іншими якісними та формальними ознаками відповідає вимогам пункту 11 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів» (зі змінами) від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук

за спеціальностями 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право та 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес, сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

директор навчально-наукового інституту
«Юридичний інститут ДВНЗ «Київський
національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
Заслужений юрист України

А. М. Колодій

